

КУЗНЕЦОВА І.В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Іноземна філологія та переклад»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

КУЛЬТУРНІ ВІДМІННОСТІ У СПРИЙНЯТТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЗООНІМАМИ В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Міжкультурна комунікація вимагає не лише знання лексики та граматики англійської мови, але й розуміння культурних кодів, які стоять за словами. Особливо це стосується фразеологізмів, жартів і форм ввічливості, адже вони тісно пов'язані з традиціями, історією та ментальністю носіїв мови.

Фразеологізми є важливим елементом мовної картини світу, оскільки вони не лише фіксують лінгвістичні норми, але й відображають культурні, історичні та психологічні особливості народу. Чималий шар у фразеологічному складі будь-якої мови становить зоофразеологія. Це пояснюється тим, що слова, які позначають фауну, належать до найдавніших шарів лексики. Відомо, що чим більше існує слово в мові, тим ширша його семантична структура. Процес ідіоматизації зоосемізмів пов'язаний з їхньою метафоризацією, а продукти ідіоматизації несуть знання про національну специфіку народу – носія мови.

Ідіоматизовані зоосемізми ґрунтуються на міфологізованих сюжетах, що є результатом образного сприйняття світу: *to have nine lives* – живучий, як кішка; *a swan song* – лебедина пісня, або на соціальних сюжетах, що інтерпретують практичний досвід контактів людини з тваринами та спостереження людини за живою природою: *to milk a cash cow* – пор. дійна корова; *like water off a duck's back* – як (мов, наче і т. ін.) з гуски вода.

Вторинна номінація тварин в англійській і українській мовах не обмежується тільки набуттям нового значення. Цей процес може супроводжуватися деривативними змінами. Аналіз структури похідних зоосемізмів виявив, що найтиповішим способом їхнього творення в обох мовах є афіксація: *sheepish* – пор. овечий; *foxy* – пор. лисячий. В англійській мові спостерігаються також конверсія, зазвичай за схемами $N \rightarrow V$ (*to parrot*), $N \rightarrow \text{Adj}$ (*a wolf boy*), та набуття конвертованими дієсловами за

схемою N→V ознак фразових дієслів: to monkey around, to monkey with; to bug off, to bug out; словоскладання: a ponytail; raven-haired. Мають місце перехід словосполучень у складні слова (to lick like a cat → to catlick; a high tail → to hightail) і словотворча контамінація (a head-in-the-sand attitude; a lady-or-tiger situation). В українській мові знаходимо зоосемізми, утворені внаслідок словоскладання (вовкодух; псявіра). Решта перелічених способів творення зоосемізмів для української мови не є характерними.

Одну з підгруп першої групи становлять фразеологізми, до складу яких входять назви тварин. Одиниці цієї фразеотематичної групи дослідники називають по-різному: «фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом» [1, с. 5], «фразеологічні одиниці із зоосемічним компонентом», «зоосемічна фразеологія» [5, с. 7], «фразеологія живої природи», «зоосемічні фразеологічні одиниці» [4, с. 6], «зоофразеологія» і «зоофразеологічні одиниці» [6, с. 22].

Зооніми вирізняються високим ступенем поширеності та активно використовуються в різних мовах для підсилення образної характеристики людини, ситуації, досить повно й концептуально представляють різні сфери матеріального й духовного життя народу. Зооніми репрезентують життєвий досвід людини, її поведінку, притаманні їй якості та допомагають у створенні загального образу, слугують для позначення таких рис характеру, як: сміливість, працьовитість, сила, слабкість, лицемірство тощо.

Зооніми належать до найпродуктивніших лексем, семантичні структури яких містять найбільшу кількість метафоричних значень, що вживаються для позначення людей [3, с. 112]. Серед усіх зоонімів англійської мови у фразеологічних одиницях найчастіше зустрічаються: cat (кішка), calf (теля), cow (корова), dog (собака), donkey (віслук), fox (лисиця), goat (козел), hare (заєць), horse (кінь) тощо та птахи: chicken (курча), cock (півень), coot (лисуха), crow (ворона), dotterel (сивка), dove (голуб), duck (качка) тощо.

В українській мові найчастіше вживаються такі зооніми: кобила, коза, козел, корова, кріт, білка, бик, баран, свиня, собака, вовк, ведмідь тощо, а серед птахів: лебідь, пава, ворона, індик, курка, ластівка, горобець тощо й інші зооніми: вуж, гадюка, джміль, звір, жаба, комар, миша, муха, птах тощо. Розглянемо деякі фразеологізми із компонентом зооніма. Як було раніше зазначено, прототипами працьовитості в обох мовах виступають кінь, собака та віл: to work like a horse – важко працювати, працювати як кінь; a willing horse – людина, яка візьметься навіть за найважчу роботу; to work like a racing dog – працювати як загнаний собака). Варто зазначити, що зоонім a dog (собака) використовують на позначення

таких рис характеру людини, як боягузтво, хитрість: a yellow dog – підла, боягузлива людина; a sly dog – хитрун; beware of a silent dog and still water – у тихому болоті чорти водяться; barking dogs seldom bite – не бійся брехливої, бійся мовчазної собаки. Вживають даний зоонім і на позначення настрою людини: the black dog is on one's back – бути у стані меланхолії; a sad dog – похмура людина; a dumb dog – мовчазна людина; like a dog with two tails – дуже радісний тощо.

Свідченням полісемантизації зоонімів є й такі приклади dark (black) horse – темна конячка; to flog a dead horse – тягнути kota за хвіст; buy a white horse – витратити даремно; don't look a gift horse in the mouth – дарованому коневі в зуби не дивляться; hold your horses – легше на поворотах; be on the high horse – величатися; play horse – обманувати тощо.

Образ лева (a lion) є уособленням розуму, хоробрості, символом сили, влади, величі: as brave as a lion – сміливий як лев; beard the lion in his den – сміливо кинути виклик небезпечному супротивнику; lion-hearted – відважний, непохитний; great lion – відома людина; see the lions – оглядати пам'ятки.

Протилежним образом леву є образ мавпи (a monkey), яка постає неуважною, дивакуватою та чудернацькою: to put somebody's monkey up – бути роздратованим; Make a monkey of oneself – блазнювати; to get one's monkey up – сердитися; cheeky monkey – зухвалець; make a monkey out of someone – робити посміховисько з когось. Лисиця асоціюється із хитрістю та лукавством: sly as a fox, хитрий, як лисиця; to play the fox – прикидатися; set the fox to keep one's geese – пустити козла в город.

Образ вовка (a wolf) символізує жорстокість, злість, безжалність (вовком дивитися; злий як вовк): to throw someone to the wolves – підставити когось з метою самозахисту; the big bad wolf – вовк сіроманець; a wolf in sheep's clothing – вовк в овечій шкурі, а також самотність.

Чимало зоонімів ілюструють характер, поведінку та зовнішній вигляд кішок (a cat): like a cat on hot bricks – ніяково, як на голках, як кішка на розпечених цеглинах; a cat has nine lives – у кішки дев'ять життів; a cat may look at a king – дивитися ні на кого не заборонено; cory cat – мавпа (про людину, яка наслідує когось); fat cat – пихатий багатій.

Образ зайця (a hare) символізує полохливість, боягузливість, наляканість. Hunt the wrong hare – прорахуватися; cook a hare before catching him – жарити не спійманого зайця; run with the hare and hunt with the hounds – подвійна гра; start a hare – відволікатись від теми розмови; first catch your hare – курчат восени рахують; If you run after two hares, you will catch neither – за двома зайцями поженешся – жодного не ввіймаєш.

Ще одним поширеним зоонімом як в англійській, так і в українській мовах є свиня (a pig): make a pig of yourself – об'їдатися, make a pig's ear of something – партачити; pig-in-the-middle – між двома вогнями; a pig in a poke – те, що купили, не бачивши (кіт у мішку); sweat like a pig – заливатися потом; pigs in clover – вискочка; stare like a stuck pig – витріщити очі.

Класифікація стійких словосполучень завжди посідала значне місце у вітчизняних роботах з фразеології [2]. Це, насамперед, систематизація великого фактичного матеріалу з максимальною повнотою його охоплення. Особливість класифікації фразеологізмів полягає в тому, що неумотивованість їх значень відбивається на відмежуванні певних типів. Класифікаційних схем фразеологізмів існує декілька, причому в кожній з них виділяється від двох до чотирьох типів. Окремі класифікації містять велику кількість типів і підтипів, використання яких на практиці є досить складним. Як складова частина вітчизняних досліджень з'явилася ґрунтовна класифікація, яка поділяє фразеологічні одиниці на три типи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення.

Фразеологічні зрощення (fusions), або ідіоми (idioms) – це абсолютно неподільні, нерозкладні стійкі поєднання, загальне значення яких не залежить від значення слів, з яких воно складається: pig in a poke – рішення прийняте без урахування можливих наслідків, наосліп; to rain cats and dogs – лити як з відра (про дощ); kilkenny cats – смертельні вороги. Фразеологічні зрощення виникли на базі переносних значень їх компонентів, але згодом ці переносні значення стали незрозумілі з точки зору сучасної мови. У фразеологічних зрощеннях втрачено зв'язок між прямим і переносним значеннями, переносне для них стало основним. Саме тому фразеологічні зрощення складно перекладати на інші мови.

Фразеологічні єдності (unities) – це такі стійкі поєднання слів, в яких за наявності загального переносного значення чітко зберігаються ознаки семантичної роздільності компонентів: smell a rat – чути недобре, підозрювати; return to one's muttons – повернутися до теми розмови; to have other fish to fry – мати справи важливіші; a black sheep – паршива вівця; in less than a pig's whisper – і ойкнути не встигли; alone wolf – вовк-одинак. «Фразеологічні єдності дещо схожі з фразеологічними зрощеннями своєю образністю, метафоричністю» [2, с. 139]. Але на відміну від фразеологічних зрощень, де образний зміст розкривається тільки діахронічно, у фразеологічних єдностях образність, переносність усвідомлюється з точки зору сучасної мови. Для розуміння фразеологічних єдностей необхідно його компоненти сприймати в переносному значенні. У складі фразеологічних єдностей немає слів, не зрозумілих з точки зору сучасної мови.

Фразеологічні сполучення (combinations) – це усталені звороти, до складу яких входять слова і з вільним, і з фразеологічно пов'язаним значенням: a lion in the path / in the way – (уявна) перешкода; silent / still as a mouse – тихий як миша; pigs may / might fly, but they are very unlikely birds / pigs might fly, if they had wings – на світі різні чудеса бувають. На відміну від фразеологічних зрощень і фразеологічних єдностей, що володіють цілісним нерозкладним значенням, «фразеологічні сполучення характеризуються смисловою розкладністю» [7]. У цьому відношенні вони зближуються з вільними словосполученнями.

Наявність відтворюваності як основної ознаки фразеологізмів дозволило розвинути далі класифікацію і виділити четвертий тип фразеологічних одиниць – так звані «фразеологічні вирази». До них належить такі стійкі у своєму складі і вживанні фразеологічні звороти, які цілком складаються із слів з «вільним номінативним значенням і семантично роздільні». Їх єдина особливість – відтворюваність: вони використовуються як готові мовні одиниці з постійним лексичним складом і певною семантикою. Фразеологічні вирази – це звороти з буквального значенням компонентів. До складу фразеологічних виразів включають численні англійські прислів'я та приказки, що вживаються в прямому значенні, не мають образного алегоричного сенсу. Наприклад: like a fish out of water – як риба без води; he cat did it! – кішка винна; do not look a gift horse in the mouth – дареному коневі в зуби не дивляться; alone wolf – вовк-одинак.

Отже, зоофразеологізми є цінним джерелом культурної інформації, але водночас становлять певну складність для міжкультурної комунікації та перекладу. Культурні відмінності впливають як на значення образів тварин, так і на їхню емоційну конотацію. Для ефективної комунікації важливо враховувати символічний зміст, відомий носіям мови, та адаптувати вирази до культурного контексту. Нерозуміння зоофразеологізмів може призвести до комунікативних збоїв у міжкультурному спілкуванні. Наприклад, використання виразу the black sheep («паршива вівця») у культурі, де образ вівці не має негативного забарвлення, може сприйматися буквально і не викликати потрібної емоційної реакції.

Водночас правильно підібрані фразеологізми з урахуванням культурного контексту здатні посилювати ефект повідомлення, створювати емоційний зв'язок між співрозмовниками і навіть сприяти формуванню позитивного іміджу мовця.

Список використаних джерел

1. Бойко В.М. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2017. Вип. 36. С. 51.
2. Малікова О.В. Образна семантика зоосемічних фразеологізмів-сленгізмів в американському варіанті сучасної англійської мови. *Мовні і концептуальні картини світу* / гол. ред. Олександр Іванович Чередниченко. К., 2001. № 5. С. 139–143.
3. Панченко Є.І. Фразеологізми з компонентом-зоонімом в українській та англійській мовах. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2014. Том 27 (66). № 1. Ч. 1. С. 111–114.
4. Петрова Н. Д. Фразеотематичне поле зоосемізмів у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : [спец.] 10.02.04 «Германські мови» / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 1983. 21 с.
5. Семотюк А. Т. Національно-культурна специфіка структурно-синтаксичної організації фразеологічних одиниць із зоосемічним компонентом сучасних англійської та німецької мов. К. : Думка, 1996. 20 с.
6. Ужченко В. Д. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні: автореф. дис. ... канд. філол. наук : [спец.] 10.02.01 «Українська мова» / Харківський державний університет. Харків, 2000. 18 с.
7. Harper D. The Online Etymology Dictionary. URL : <http://etymonline.com> (дата звернення 25.08.2025).